

Vejlby Sogn i Oldtiden.

Af CARL NEERGAARD.

At skulle skildre Oldtidsforholdene indenfor et saa lille Omraade som et enkelt Sogn er gennemgaaende ikke nogen lystelig Opgave, utilfredsstillende fordi Materialet som Regel ikke er fyldestgørende i Art og Omfang, af hvilken Grund meget maa hvile paa Analogislutninger andetsteds fra, og ikke heller tillokkende, naar jordfaste Oldtidsmindesmærker saa at sige ikke forekommer dér, naar Oldsagfundene ikke skyldes sagkyndige Undersøgelser og naar Oldsagerne selv er af aller almindeligste og jævreste Art.

Disse Bemærkninger gælder unægtelig i nogen Grad for det Sogns Vedkommende, hvis arkæologiske Forhold her — af Hensyn til et af Udvalget for Hjemstavnskultur paatænkt Arbejde — skal gøres til Genstand for Behandling, nemlig Vejlby Sogn straks nord for Aarhus. Paa Forhaand er man ogsaa forberedt paa, at naar det som her drejer sig om et Sogn grænsende umiddelbart op til en stor og driftig Købstad, vil Oplysning og Bebyggelse antagelig forlængst have gjort det af med Oldtidsminderne og udvisket Sporene af disse — naar det da ikke tilfældig er saa, at Skov dækker en Del af Terrænet og de jordfaste Oldtidsminder derfor i Ly af den har faaet Lov at ligge urørte hen.

Som Indledning til en saadan arkæologisk Skildring af Vejlby Sogn vilde det være naturligt at opsøge og berette om, hvad der i topografiske Optegnelser fra ældre Tider maatte findes om Sognets Oldtidsminder. I adskillige andre Tilfælde er jo ad den Vej fremdraget Oplysninger om Mindesmærker og Fund, som Nutiden knap eller slet ikke veed Besked med. Beklagede

ligt er det imidlertid, at med Hensyn til Vejlby Sogn tier slige gamle Kilder, saavidt det sees, ganske. Af de Indberetninger, som Ole Worm — den danske Oldforsknings Fader — i 1. Halvdel af 17. Aarhundrede fik udvirket fra Landets Præster om Antikviteter i hver enkelts Pastorat, er blandt andet Indberetningerne fra Aarhus Stift væsentligst bevarede og i 1877—79 offentliggjorte i »Danske Samlinger for Historie, Topografi, Personal- og Literaturhistorie«. Trods Beretningernes Knaphed vil man dog deri for flere Sognes Vedkommende finde Oplysninger af Værd. Desværre mangler imidlertid Præsteberetningerne for Hasle Herred, til hvilket Vejlby Sogn jo hører. Hvis disse dog ikke har været af anden og bedre Art end Indberetningerne fra Sabro, Gern, Hads og Hatting Herreder, er Savnet ikke stort. Thi om Sognene i disse Herreder indskrænker Præsterne sig kort og godt til at skrive, at de intet har at meddele.

Med samme negative Udbytte gransker man ogsaa i de Værker, som for det 18. Aarhundredes Vedkommende er Hovedkilder indenfor Topografi: Danske Atlas og Hofmans Foundationer og Gavebreve. Her findes intet om Fortidsminder i Vejlby Sogn. Og paa samme Maade staar det ogsaa, naar man søger til de Indberetninger om Antikviteter, som »Den Kongelige Commission i Kjøbenhavn for Oldsagers Opbevaring« i Begyndelsen af forrige Aarhundrede fik udvirket fra Landets Præster. Om Vejlby Sogn sees ikke at foreligge nogen Indberetning. Den Mand, hvem Arbejdet her maatte have paahvilet, var Første-Kapellanen ved Aarhus Domkirke, Christian Vest Hertel, særlig kendt som Forfatter til »Førsøg til en antiqvarisk-historisk Beskrivelse over Aarhus Dom- og Cathedral-Kirke« (1809—10) — et for sin Tid meget fortjenstfuldt og med stor Flid, men ogsaa med megen Bredde udarbejdet Værk, om hvilket Forfatteren dog selv i en Efterskrift siger, at det »maaske erholder sin hele Værd derved, at det er den eneste katolske Domkirke i Danmark, som er derudi beskrevet af den sidste blandt samme Kirkes første Kapellaner«. Efter hans Kaldelse i 1811 til Sognepræst for Øster

Tørslev blev Vejlbys et eget Pastorat, idet det indtil da gennem lange Tider havde hørt til øverste Kapellani ved Domkirken. I dette Værk indførte Hertel derfor ogsaa et eget Afsnit om »Vejlby Sogn, Kirke osv.«, men om Sognets Oldtidsminder meddeler han intetsomhelst. Øjensynlig har de ligget udenfor hans Interesse-Sfære.

Der hengik saa atter et Aarhundrede, før der igen blev Tale om en antikvarisk Beretning om Vejlbys Sogn. I 1918—19 lod Nationalmuseets 1. Afdeling optage en Beskrivelse over Oldtidsmindesmærkerne i Hasle Herred, som et Led i de Beskrivelser over hele Landets Oldtidsmindesmærker, Museet i Aaret 1873 var gaaet i Gang med at lade udarbejde. For Vejlbys Sogns Vedkommende blev Resultatet ikke stort. Der erfares kun om 2 Høje, den ene stærkt overpløjet, den anden sløjftet, samt om Findestedet for et Bopladsfund fra Stenalderen og for en Grav, vistnok fra den ældre Jernalder. Paa Grundlag heraf er i sidste Udgave af Trap: Danmark Notitsen om Oldtidsmindesmærkerne i Vejlbys Sogn affattet.

Med Henblik paa disse yderst faatallige Oldtidsminder skulde man fristes til at antage, at Vejlbys Sogn i Oldtiden for en stor Del havde været Skovomraade og saaledes lidet opdyrket. Vejlbys Krat, der i Syd har gaaet i eet med Risskov, men iøvrigt nu nærmest kun eksisterer af Navn, idet det er omdannet til Haver eller helt forsvundet, skulde da være den sidste Rest af denne Oldtidsskov.

Senere Efterforskninger har imidlertid i nogen Grad ændret Billedet. Baade turde det være ret tvivlsomt, om Højlandet nord for Aarhus i Oldtiden har været helt skovklædt, og der er tillige fremdraget enkelte store Oldsagfund og erfaret om flere Fund samt om nogle forlængst sløjfede Gravhøje. Æren for disse supplerende Oplysninger tilkommer i første Række Lektor ved Aarhus Katedralskole Regnar Knudsen, Sjælen i Hjemstavnsforskningen i Sognet. Som bosiddende i Sognet og saaledes nøje personal- og stedkendt har han forstaaet at vække Befolkningens Interesse for Hjemstavnsstudiet, og han har evnet at faa de rette

Mænd til at fortælle om, hvad de vidste om ældre Tider. For Nationalmuseet er Hjemstavnsbevægelsen af megen Værd og Nytte; gennem den næres Kærligheden til vort Lands Fortidsminder, og gennem dens Dyrkere kan jævnlig erfares et og andet om længst forsvundne Oldtidsminder.

Paa Grundlag af det saaledes nu foreliggende, øgede Materiale kan der gives følgende, rigtignok meget brudstykkeagtige Billede af Oldtidsforholdene i Vejlby Sogn.

Det Tidspunkt, da Mennesker først fæstede Bo her, ligger saa langt tilbage som i den ældre Stenalder, ca. 5000 Aar f. Chr. F. eller saa omtrent. Det var den Tid, da de store Køkkenmøddinger eller Skaldynger ophobedes trindt om i Landet, i de Egne, hvor Skaldyr, i fremtrædende Grad Østersen, udgjorde et vigtigt Fødeæmne. Befolkningen var Jægere og Fiskere; Agerbrug og Kvægavl var ukendt. Skov dækkede store Strækninger af Landet, og Egen havde som Skovtræ væsentlig afløst Fyrren, der var fremherskende under den forudgaaende, ældste Del af Stenalderen. Den ældre Stenalders Køkkenmøddinger og andre Bopladser forefindes især nær Kysterne ud mod det aabne Hav, ved Fjorde eller Vige, medens Indlandsbopladser kun sjældent træffes.

Vejlby Sogn frembød ved sin Beliggenhed ud mod den forholdsvis rolige Aarhusbugt ganske gode Vilkaar for en Bosættelse under den ældre Stenalder, og Forholdene begunstigedes ved, at der dengang i Sognet skød sig en Vig ind, med smult Vande. Den Kystlinie, som Sognet dengang stod med, havde nemlig et andet Forløb end nu.

Det turde være en velkendt Sag, at den nordøstlige Del af Danmark — eller mere end Halvparten af Landet — nordøst for en Linie fra Nissum Fjord i NV. til Falsters Nordkyst i SØ. laa under den meste Del af den ældre Stenalder lavere end nu, som Følge af en Landsænkning. Alt det lave, flade Land ud mod Havet var dengang vanddækket; Kysterne var ganske anderledes fligede og indskaarne end nu, og smalle Fjorde skød sig hist og her ind i Landet.

Størst var Forskellen mellem dengang og nu med Hensyn til Vandstandshøjde i Vendsyssel, hvor Havet ved Landsænkningens Maksimum stod ca. 10 m højere end nu. Sydover blev Forskellen ringere og ringere, men for Djurslands Vedkommende var dog den nordlige Del en Ø, idet Havet fra Grenaa-Eggen skød sig ind gennem Kolindsund og derfra i Nord forbi Allingaabrø ud til Hevringholm Strand.

Hvad Aarhusbugten angaar, stiller ved dens Vestside Sagen sig saaledes. Landsænkningen har her ved Maksimum været ca. 2 m. Hvor den gamle Del af Aarhus By nu ligger, strakte der sig i den Lavning, gennem hvilken Aarhus Aa flyder, en indtil ca. 12 km lang, smal Fjord hen forbi Aaby, derfra ind i nuværende Brabrand Sø, som dengang udgjorde en Del af Fjorden, og saa videre mod Vest gennem Engene ved Constantinsborg hen til Skiby. Fjordens Sider var snart lavere Land, snart stod de med stejle Bakkeskrænter. — Til den modsatte Side af Aarhusbugten, op mod Kalø Vig var ved Aastrup i Skødstrup Sogn et ikke helt lille Areal overskyldt af Havet.

Op saa strakte der sig endelig midt mellem de her nævnte to fordums Vandomraader, ved Skellet mellem Egaa og Vejlby Sogne, en ret bred og dyb Havarm ind, følgende de nuværende Enge paa begge Sider af Egaaen. I sin Munding var denne Havarm omtrent 3 km bred, paa Egaa-Siden begyndende nær Solklintgaard og paa Vejlby-Siden nær Sindsygehospitalet. Fra disse to Yderpunkter strakte Fjorden sig først i nordvestlig Retning, op mod eller rettere umiddelbart syd forbi Lystrup. Derfra bøjede den i vestlig Retning, stedse aftagende i Bredde, hen forbi Terp og Graamølle og endte saa i en Spids omtrent ved Landevejen fra Aarhus til Randers, udfør Lisbjerg Bro. Op mod Halvdelen af Sognet, den østlige og nordligste Del, var saaledes under den ældre Stenalder havdækket. I Fjordmundingen laa som en selvstændig lille Holm den nuværende Brøbjerg Banke, tæt øst for Egaa Bro. Hvorledes Landskabet i hin Tid præsenterede sig, vil man endnu den Dag i Dag kunne danne sig nogen Forestilling om i stille, lune Sommeraftener,

naar Mosekonen brygger. Da kan Engene her over en større eller mindre Strækning staa i Damp. Man aner da, hvor for ca. 7000 Aar siden Havarmen mellem Egaa og Vejlby bredte sig.

Flere Steder findes iøvrigt i Bugtens Ydre Stranddannelser. Saaledes strækker der sig langs dens Vestside en bred, flad, smaastenet Strandvold fra Sind-sygehospitalet nordpaa, parallelt med den fordums Kyst. Strandvolden staar til en Højde af indtil ca. 3 $\frac{1}{2}$ m over Havet¹⁾.

Ved denne Havbugt har i den ældre Stenalder Mennesker slaaet sig ned. Vidnesbyrd derom er et Fund, som i de aller- seneste Aar er gjort paa en Gaardejer Poulenius Christensen tilhørende Mark. Findestedet er ved en Lokalitet kaldet Skelhøj, ved Skæringspunktet mellem Ballervejen og den fra Vejlby By gaaende Mosevej. Straks øst for dette Skæringspunkt slaar Ballervejen et Knæk, og det er umiddelbart ved dette Knæk, nordøst for det, at Oldsagerne er fremdragne.

Om Fundforholdene foreligger desværre ikke fyldestgørende Oplysninger. Der blev gravet efter Mursand og Murgrus. I ret stor Dybde under Jordens Overflade blev der i Sandet, efter Sigende ved et ganske tyndt, mørkt Lag fundet en Mængde Flintflækker, enkelte af disse med Tilhugning, fremdeles enkelte »Kærneøkser« af Flint, adskillige »Skivespaltere« og saa talrige Flintspaaner og Flintaffald. Fig. 1 gengiver et typisk Eksemplar blandt Skivespalterne, denne

Fig. 1. $\frac{3}{4}$.

¹⁾ A. Jessen: Stenalderhavets Udbredelse i det nordlige Jylland, 1920, S. 94.

karakteristiske Redskabsform, som repræsenterer den ene af den tidlige Stenalder's to Arter af Egværktøj: groft huggede Stykker, dannede af en udflækket Flintskive (deraf Navnet), hvis skarpe Kant er bevaret som Redskabets Eg, og hvis ene Bredside som Regel er jævn og glat, idet den betegner Flintskivens Afspaltningssflade, uden nogen Art af Eftertilhugning. Flere af Skivespalterne i Vejlbj-Fundet er ret store og forholdsvis nette Eksemplarer, med ret bredt Egparti.

Fig. 2. $\frac{2}{3}$.

Fig. 2 og 3 gengiver to »Kærneøkser« i Vejlbj-Fundet. Den ene — den største — er ret grov i Tildannelsen, tyk og med to hvælvede Bredsider, der delvis mødes i Kanter; Eggen er dannet ved to store, hinanden skærende Afspaltninger. Den anden og mindre Økse er slankere af Form; de to Længdekanter, hvori Øksens Bredsider mødes, bøjer jævnt rundet over i Eggen, der til begge Sider er dannet ved flere smalle, flade og korte Afspaltninger. Kærneøkserne repræsenterer den anden Hovedform for den tidlige Stenalder's Egværktøj; uden at være sjældne optræder de dog gerne paa Stenalderbopladsene i færre Antal end Skivespalterne, og dette Forhold gen-

tager sig altsaa ogsaa i Vejlbj-Fundet. — Iøvrigt er, som nævnt, Fundets Hovedbestanddel Flintflækker: længere eller kortere, smalle og forholdsvis tynde Flintudspaltninger, med omtrent ens Bredde gennem det enkelte Stykke og med skarpe Længdekanter. Det er Stenalderens primitive Form for Knive, til Arbejde i forholdsvis blødere Stoffer: Ben, Horn og Træ etc. Et Faatal af Flækkerne er i den ene Ende tildannede ved mange smaa Slag til en Skrabe-Eg; de paagældende Stykker har da mulig skullet anvendes

ved Tilberedning af Skind, foruden paa forskellig Maade at tjene til Arbejde i andre bløde Stoffer.

De mange Flintafspaltninger af alle mulige Arter og Former, som Vejlby-Fundet endelig indeholder, er Affald fra Flinttilhugning; de vidner saaledes om, at Tildannelsen af Flintredskaber er foregaaet der paa Stedet. Saa at sige alle Flintredskaberne og Flintaffaldet har en hvid eller i hvert Fald ganske lys Overfladefarve. Som bekendt affarves eller dekomponeres Flint i større eller mindre Dybde ved længe at henligge i Jordoverfladen — dette alt efter Paavirkningens Styrke og Tidslængde. Vejlby-Sagerne maa i en rum Tid have været udsatte for Luftens og Lysets direkte Paavirkning.

Efter hvad der meddeles, maa dette Findested ved Skelhøj nu betragtes som i det væsentlige tomt. Ogsaa er det tvivlsomt, om en Efterundersøgelse paa Stedet vil give fyldestgørende Oplysninger om Aflejringsforholdene. Efter at Sand- og Grustagning her var standset, fordi Raamaterialet slap op, blev Graven kastet til og jævnet, hvilket havde til Følge, at Jordoverfladen nærmest om Graven blev sænket, for at der kunde vindes fornødent Fyldmateriale. Overfladeforholdene er derfor her ikke mere de tidligere.

I allerseneste Tid har man paa den modsatte Side af Ballervejen ved Skelhøj, tæt op til Vejknækkets Sydvestside, taget Grus og Sand. Ogsaa her paa denne Mark, Staasnob kaldet, er fundet i Sandet adskilligt Flintaffald og Flintspaaner, endvidere nogle tarvelige Flintredskaber — alt dog i temmelig ringe Dybde under Jordens Overflade.

Der er endvidere her og paa omliggende Marker Tid efter anden spredtvis fundet enkelte Flintredska-

Fig. 3. $\frac{3}{4}$

ber fra den yngre Stenalder — blandt andet sleben tyndnakket Flintøkse og mulig ogsaa tyknakket Flintøkse, endvidere Skiveskrabere af Flint, Flintsav m. m. Det synes herefter, at Mennesker i hvert Fald periodevis under den yngre Stenalder har færdedes og levet her. Iøvrigt er det et ikke ukendt Fænomen andetstedsfra i Landet, at de i gammel Tid valgte Bopladsen ikke altid forlodes, fordi Livsvilkaar og Kulturförhold ændredes.

En Boplads af mere udpræget Art, fra den yngre Stenalder, er truffet i Sydsiden af Vejlbysogn, ved Riskær, straks nord for Risskov og tæt op til Grenaa-Landevejs Østside. Stedet er ret højt Terræn, og Bopladsen synes at have haft en temmelig stor Udstrækning. Et egentligt Kulturlag iagttoges dog ikke. Oldsagerne fremkom ved Pløjning af Marken, og det var et Bestyrelsesmedlem for Aarhus Museums historiske Afdeling, Overretssagfører A. Reeh, som i 1891 foretog Opsamlingen af Oldsager her. Tilsyneladende fremkom disse smaagrupper, idet Redskaber, Flintspaaner og Flintknolde laa samlet i Pletter hen over Marken. Dennes Underlag er Ler og Hvidmergel, isprængt med Flint. Oldsagerne er af meget vekslende Art og for en Del kun Stumper. Der er saaledes enkelte smaa Brudstykker af Spydspidser af Flint samt et Fragment af en Flintdolks Skaftende. Egværktøj er repræsenteret ved et stort Stykke af en sleben tyknakket Flintøkse (Nakkepartiet), fremdeles ved et Stykke af en sleben Flintøkse, omdannet til Brug paa anden Vis, et Stykke af et Forarbejde til en smal tyknakket Flintøkse, Egenden af en sleben Flintøkse og af en sleben Flintmejsel samt et Midtstykke af en anden sleben Flintmejsel. Videre indeholder Fundet et Par Flækkesave, et Flækkebor og et Par Spidser af andre Bor, en stor Flækkekniv, Fragmenter af Slagstokke af Flint, en Ildsten af Flint og saa ca. 30 Skiveskrabere af Flint, nogle Blokke eller Knuder af Flint, nogle Flintstykker med Tilhugning samt enkelte Flintflækker. Endelig er der et stort Antal Flintstykker af vekslende Art og Størrelse, men saa at sige alle uden Spor af Bearbejdning ved Menneskehaand.

I hvert Fald efter de tyknakkede Flintøkser og Flintdolken at dømme hidrører Fundet fra en senere Del af den yngre Stenalder; udelukket er det dog ikke, at denne Boplads i sin Oprindelse gaar tilbage til en noget tidligere Tid. Det berettes iøvrigt, at en Privatmand har fundet mange »Stensager« paa denne Boplads ved Riskær, og at de af ham er skænkede til Slægtninge i Aarhus. Mulig vil det engang lykkes at faa Samling paa disse Stykker, til fremtidig sikker Opbevaring i offentlig Eje.

I en vis Forstand er de to Bopladsfund fra Skelhøj og Riskær tilstrækkelige til at godtgøre, at Vejlby Sogn var beboet under Stenalderen. Der foreligger imidlertid et og andet, som yderligere viser i den Retning. Paa Voldbjerg, nordøstlig i Sognet tæt ved Sogneskallet mod Egaa, siges at være i 1880'erne gjort et stort Fund af Stensager — om betegnende en Boplads eller ikke, er usikkert. Nordvestlig i Sognet, paa Brunbjerg ved Langengesvej, skal i 1860'erne i en Grusgrav være fremdraget mange Stenredskaber.

I Sognets Vestside, umiddelbart op til Skejby Skel og ret vest for Vejlby By, er i en nu stærkt overpløjet Høj fundet en ret lille, tyndnakket Økse af Bjergart samt en fragmenteret Skafthulsøkse af Granit (Arbejdsøkse). En tyndnakket Økse af Flint, tilhugget, men ikke slebet, foreligger fra en forlængst sløjftet Høj ved Gaarden Højholm, ca. 200 m nordøst for foranævnte Høj. Og andetsteds i Sognet er der spredtvis fundet enkelte Flintredskaber: en Ildsten af Flint (til at slaa Ild med) i en Villahave ved Risskov, et stort og groft Forarbejde til en tyndnakket Flintøkse (en saakaldet »Planke«) under Grunden i Gaardejer Poulenius Christensens Gaard ved Vejlbjerg, og i selve Vejlbjerg et Brudstykke af en slank tyknakket Flintøkse samt en tarvelig Flækkekniv af Flint. Mulig indeholder en Oldsagsamling, der er tilvejebragt af en i Sognet tidligere bosiddende Mand og som nu har sin Plads i »Drakenberg-Samlingen« paa Vejlby Fed, et og andet enkeltfundet Stenalderstykke fra Vejlby Sogn. I denne Samling opbevares iøvrigt ogsaa Største-

parten af de foranomtalte ældre Stenaldersfund fra Skelhøj¹).

Naar man vil søge at komme til Klarhed over Oldtidsbebyggelsen i en vis Egn, er noget af det første, der spørges om: hvorledes forholder det sig med jordfaste Oldtidsmindesmærker, er der mange eller faa, af hvilken Art er de og hvilke Oldtidsafsnit repræsenterer de? For Vejlbys Sogns Vedkommende er dette Spørgsmaal desværre hurtigt besvaret. Der vides kun om faa Gravhøje, og disse er forlængst overpløjede eller sløjfede. Den, som færdes i Terrænet, vil ikke her møde synlige Vidnesbyrd om Oldtids Virke.

Straks foran er nævnt to Gravhøje i Sognets Vestside. Om Gravhøjen ved Skejby Skel skal kun tilføjes, at der i dens østlige Side er opgravet større Sten — mulig Rest af en Fodkrans et Stykke inde i Højen. Den anden Gravhøj, ved Højholm, siges at have været stensat og at have dækket over et »Gravkammer«. Sten fra den blev ca. 1856 anvendt til Lisbjerg Bro. I 1923 stødte man ved Højens Midte paa en stor Sten; om Højens nordlige Fod var der en Sætning af mindre Sten. Det er iøvrigt efter disse to Høje samt efter en tredje beliggende umiddelbart derved, men paa den anden Side af Sogneskallet, i Skejby Sogn, at Gaarden Højholm skal have faaet sit Navn.

Herudover kendes i Sognet kun 4 Høje, alle — som foran nævnt — nu nedpløjede eller sløjfede. En af dem laa i selve Skellet mod Skejby Sogn, et Stykke ssv. for forannævnte Høj ved Skejby Skel. Ca. 800 m m øsø. for Højen i Skellet ses Tomten af »Grydhøj«. Ved Sognets sydlige Grænse, dér hvor nu Villa Rishøj har sin Plads, laa forhen en ikke videre anselig Høj, »Rishøj« kaldet; allerede for henved 60 Aar siden var Højen overpløjet, og ved Opførelsen af nævnte Villa omkring Aar 1900 sløjfedes den ganske; om Fund

¹) Udover Bopladsfundet fra Riskær foreligger i Aarhus Museums historiske Afdeling næppe Stenaldersfund fra Vejlbys Sogn, og i Nationalmuseet opbevares kun et Par enkeltfundne Stensager. Stenalders-Bopladsfundet fra Skelhøj vil i nærmeste Fremtid overgaa i offentlig Eje, delt mellem nævnte to Museer o. a.

i den vides intet. Den fjerde Høj endelig laa paa en lille, aaben Plads straks nord for Vejlby Præstegaard og kaldtes Skorphøj. I Markbogen for Vejlby fra 1683 nævnes »Skorphøys Agre«¹⁾.

Helt ringe staar det derimod til med Storstensmindesmærker fra Stenalderen: Dysser og Jættestuer. Ikke et eneste saadant forefindes eller vides nogensinde at have eksisteret i Vejlby Sogn. I Nabsognet Lisbjerg er paa lignende Maade heller ikke bevaret en eneste Dyse eller Jættestue, men her foreligger dog gennem en stedlig Præsteindberetning fra 1808 Notitser om Tilstedeværelsen af en halv Snes Dysser i Sognet; 4 af disse blev først i Mandsminde sløjfede, og Pladsen for dem huskes endnu.

Kun lidt oplyser saaledes jordfaste Mindesmærker om Oldtidens Virke i Vejlby Sogn. Der er dog næppe Tvivl om, at Befolkningen her under Stenalderen har været med i den almindelige Kulturudvikling i Østjylland, og at den har drevet Agerbrug og Kvægavl. Sikkert er det derimod ikke, fra hvilken af Oldtidens Kulturperioder de nævnte 6 Gravhøje hidrører; de kan være fra yngre Stenalder, eller de kan være fra Bronzealderen. Thi den Omstændighed, at der er fundet Stensager i et Par af dem, giver ingen Tidsbestemmelse; de paagældende Stensager repræsenterer sikkert overhovedet ikke Gravgoods, men hører snarere til den Gruppe af Stenaldersager, der kan findes i Højfyld som en tilfældig Indblanding sket enten samtidig med Sagernes Tilblivelse eller langt, langt senere. Uden nogetsomhelst sikkert Grundlag at støtte sig til fristes man dog til at udtale, at de 6 Høje mulig for en Del hidrører fra Bronzealderen.

Er denne Antagelse rigtig, staar disse Høje da som de eneste Vidnesbyrd om en Bronzealders Periode i Vejlby Sogn. Ikke et eneste Genstand fra Bronzealderen vides nogensinde fundet her. I Nationalmuseet foreligger i hvert Fald ikke et eneste Bronzealderstykke, og det samme synes ogsaa at være Tilfældet

¹⁾ Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift, 1927, S. 114.

for Aarhus Museums historiske Afdelings Vedkommende. Heller ikke fra Omraadet, som Aarhus By nu dækker, kendes Fund af Bronzealdersager, men syd for Byen, i Havreballe Skov ved Marselisborg, er der undersøgt en Gravhøj, som efter den deri fundne, ganske vist oldsagløse Grav utvivlsomt hidrørte fra Bronzealderen¹⁾.

Vender vi os saa endelig til Jernalderen, var det indtil for et Par Aar siden kun faa og tilmed ret usikre Efterretninger, der kunde meddeles om den for Vejlbys Sogns Vedkommende. Nogle Steder i Sognet vides der at være gjort Fund af Lerkar eller »Urner«; men disse er ikke bevarede, og det er derfor kun med Tvivl, at de her henføres til Jernalderen, ligesom det ogsaa er usikkert, hvorvidt de betegner virkelige Urnegrave — Lerkar med Indhold af brændte Menneskeben fra Ligbaalet —, eller de har hørt til den store Gruppe af jydskes Lerkargrave fra den ældre Jernalder, med ubrændt Lig, eller de skal opfattes som Levninger fra Kulturlag. — Dette sidste synes snarest at være Tilfældet med nogle Lerkarskaar fundne ved Gaarden Kirstinelyst i Sognets Sydside. Ikke langt derfra, ved Mariemølle, skal være gjort »Urnefund«, og sydvest for Vejlbys blev i en Mergelgrav, efter Sigende i ca. 1 m's Dybde, fremdraget en Krukke af Ler, rimeligvis indeholdende Aske (s: brændte Ben), over hvilken var lagt et sort Lerkar. Endelig er ret syd for Vejlbys, ved Aarskjær, optaget ved Gravning for Drænrør mange »Jydekrukker«, jævnt fordelte, men ingen hele. Det eneste i tidligere Tid gjorte Gravfund, som med Sandsynlighed kan tydes som en mandslang Lerkargrav, med et Sæt af Lerkar nedsat ved den Døde, er et Fund fremdraget Aar 1901 under Markflade tæt nord for Vejlbys — en Gaards Karlekammer dækker nu over Findestedet. Graven beskrives som værende aflangt firsidet, omsat med en Stenramme og dækket af et Stenlag; paa Gravens

¹⁾ Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift, 1920, S. 117.

Bund fremdroges »Lerpotter og Lerkarskaar« — men intet heraf er bevaret.

Paa Forhaand maatte det dog vække nogen Forundring, at de over store Strækninger af den jydsk Halvø saa almindelig udbredte Lerkargrave fra den ældre Jernalder saa at sige var ukendte fra Vejlby Sogn. Umiddelbart op til Vejlby Sogn grænser Lisbjerg Sogn, og dette er kendt som det største og rigeste Fundomraade for disse jydsk Lerkargrave med ubrændt Lig og med mere eller mindre fyldige Sæt af Mad- og Drikkekar af Ler. I flere forskellige Banker i Lisbjerg Sogn er i de sidste ca. 30 Aar fundet saadanne Lerkargrave i Mængde, og Hundreder og atter Hundreder af Lerkar. Men fra Nabosognet Vejlby kendtes altsaa samtidig kun en eneste, nogenlunde sikker Lerkargrav. Ganske vist bestaar de paagældende Banker i Lisbjerg Sogn næsten udelukkende af Sand og Grus — hvilket lettere behandlelige Materiale vore fjerne Forfædre fortrinsvis valgte til deres Gravpladser —, medens Højlandet i Vejlby Sogn er stærk, leret Jord og derfor, under mere primitive Forhold, vanskeligere at bearbejde. Men der er ogsaa i Lisbjerg Sogn og mange andre Steder i Jylland truffet Lerkargrave anlagte i stærk Jord.

Et Fingerpeg om, at Vejlby Sogn dog ikke er saa blottet for Lerkargrave fra den ældre Jernalder, som det før kunde synes, bragte Aaret 1929. Paa Banken Vejlbjerg — tidligere kaldet Vestre Vejlbjerg — nordøst for Vejlby traf forannævnte Gaardejer Poulenius Christensen ved Pløjning paa Sten, satte i en regelmæssig, aflangt firsidet Form, og han skønnede derefter rigtig, at det maatte dreje sig om en Oldtidsgrav, som sagkyndige vel helst maatte aabne — hvorfor han gennem Lektor Regnar Knudsen lod Sagen indberette til Nationalmuseet. Saaledes fik dette Lejlighed til at foretage Undersøgelsen.

Det viste sig hurtig, at det drejede sig om en Lerkargrav af ganske karakteristisk Art, tillige med et mere end almindelig fyldigt Sæt af Lerkar. Gravens Bund laa kun i ringe Dybde under Jordens Overflade, godt 0,40 m. Oprindeligt har Dybden vel været større;

thi ved Agerdyrkning slider Plov og Harve Tid efter anden Jord bort fra en Marks højere Del og lægger den ned paa det lavere.

I indvendigt Maal var Graven 2,40 m lang i Retning Ø.—V., dens Bredde var 1,50 m. Væggene stod temmelig lodret og var hegnede med haand- og hovedstore og endnu større Sten, der laa i et Par Lag over hinanden. Sværest var Stensætningen for Gravens Nordside. Denne Stenramme er at opfatte som et skærmende Lag udenom det egentlige Gravgemme: en firsidet Trækiste. Gravlægningen af den Døde er da sikkert foregaaet saaledes, at der i Marken er kastet et aflangt firsidet Hul af passende Størrelse, fladt i Bunden. I dette Hul er da Trækisten til Liget og Gravgodset stillet ned — ikke dog en fast sammentømret Kiste, men en Kiste dannet af løst sammenstillede, lange Fjæl for Sider og Ender, med løse Fjæl i Bunden og med et Dække af samme Beskaffenhed. For at Side- og Endefjæl ikke skulde skride ind, har der mulig ved Gravens 4 Hjørner indvendig været anbragt Afstivningspæl eller lignende. Da Hullet til Graven ikke er gravet af nøjagtig samme Størrelse som Fjælekisten, men gjort lidt større end denne, har man efter Kistens Anbringelse i Graven maattet fylde op og tilkaste de tomme Mellemrum mellem Trækisten og Hullets Vægge, og dette er sket umiddelbart ved Kisten ved Hjælp af de forannævnte Sten, der, fordi de stabledes op mod de lodrette Trævægge, nu efter at Kisten forlængst er raadnet bort, tilsyneladende gør Indtryk af at repræsentere selve Gravvæggene; iøvrigt fyldtes Tomrummene udenom Trækisten med Jord. Dette var Fremgangsmaaden ved saa at sige alle de jydsk Lerkargrave af den Art, hvor selve Gravgemmet har været en Trækiste og hvor man ikke nøjedes med at fylde Tomrummet udenom Trækisten med Jord — hvilket ikke sjældent var Tilfældet.

Stundom blev der ogsaa over Trækistens Dække lagt et Tæppe af større eller mindre Sten for at skærme Kisten. Naar denne da i Aarhundredernes Løb raadnede op, sank Stenlaget over Trædækket efter og fyldte

tilligemed overliggende Jord det oprindelig sten- og jordfri Gravrum.

Over Vejlby-Lerkargraven synes ogsaa at have været et saadant skærmende Stenlag. I hvert Fald meddeltes det af Gaardejeren, at der ved Pløjning og Gravning her stødtes paa Sten, som efterhaanden fjernedes.

Paa Vejlby-Gravens Bund fremdroges et Sæt af 10 Lerkar, alle — efter sædvanlig Skik i Lerkargrave i Aarhus- og Randers Egnen — anbragte langs

Gravens Sydside. Karrene er af vekslende Form og Størrelse, de fleste prydede med Ornamenter. Ved den overliggende Jordmasses Vægt var næsten alle Karrene

Fig. 4. c. $\frac{1}{4}$.

Fig. 5. $\frac{1}{3}$.

trykket itu, mende erno ved Præparering samlede til hele Kar. I Gravens sydvestre Hjørne stod et vaseformet Kar (Fig. 4), 26 cm højt, over Bugen ligeledes 26 cm bredt, og med en De-

koration dels af Mæanderbaand, dels af uregelmæssig krydsende Stregebaand. Umiddelbart nord op til det laa, væltet om paa Siden, et nærmest krukkeformet Kar med

Fig. 6. $\frac{1}{5}$.

Hank (Fig. 5) og med vandrette Striber samt lodrette Striber ned mod dets Bund. Umiddelbart op til Gravens Syd-væg, skilt fra det foran-nævnte vase-formede Kar ved et Mellemrum af 60 cm, stod et anseligt, vaseformet Kar (Fig. 6) — det største af alle Karrene —, 34,7 cm højt, over Bugen af samme Bredde, og prydet med et Zik-zakmønster begrænset af vandret rundtløbende Furer. I dette Kar laa dels et Lerbæger (Fig. 7) af smuk og rakteristisk Form, med smal, høj Fod og bred mæanderprydet Overdel, 10,7 cm højt; dels en lille Kop (Fig. 8) med to vandret rundtløbende Furer, der bøjer ned under det nu manglende Øre. Efter sidstnævnte store, vaseformede

Fig. 7. $\frac{3}{8}$.

Kar fulgte mod Øst et tilsvarende Kar, 28 cm højt, med Mæanderprydelse og derunder et Zikzakmønster. Dernæst (lidt til ØNØ.) et 21,5 cm højt, vaseformet Kar (Fig. 9) med Zikzakornament og et lodretstaaende Stregebaand i hveranden Zikzak; umiddelbart syd op til det, grænsende øsø. op til det 28 cm høje Kar, stod atter et vaseformet Kar, uregelmæssig ornamenteret og nu noget ufuldstændigt, 26,5 cm højt. Endelig stod i Gravens sydøstre Hjørne, straks op til Karret Fig. 9, et stort Lerfad (Fig. 10), uden Ornamenter og med vandret, nu manglende Øre, 37 cm i Tværmaal over Munden. Midt inde i Fadet stod paa dets Bund en Skaal, omtrent af samme Form som Fadet, men langt mindre, kun 15,8 cm i Tværmaal over

Fig. 8. $\frac{2}{3}$ .Fig. 9. c. $\frac{1}{4}$.

Munden, 5,5 cm højt. — Alle disse 5 sidstnævnte Kar (med iliggende 3 Kar) dannede, som de stod i Graven, en tæt sluttet Række, der til sammen spændte over en Strækning langs Gravens Syd-væg af 1,32 m.

I Vejlbj-Graven har Lerkarrene saaledes paa lignende Vis som i de mangfoldige Lerkargrave, der kendes fra Aarhus- og Randers Amter, været henstillede i to Grupper langs Gravens Sydvej: een længst mod Sydvest, en anden mod Sydøst. Der er dog den ret ejendommelige Forskel, at medens ellers i Aarhus—Randers Egnens Lerkargrave den sydvestlige Gruppe Kar som Regel omfatter de fleste af Gravens Lerkar, henved $\frac{3}{4}$ af disse, og der mod Sydøst sædvanlig kun plejer at være et Lerkar med istaaende Skaal, var i Vejlbj-Graven de allerfleste Kar (de 8) samlede mod Sydøst, hvorimod Gruppen ved sydvestre Hjørne ialt

Fig. 10. $\frac{1}{4}$.

kun omfattede to Kar. Og saa indeholdt Vejlbj-Graven, ligeledes mod Sædvane, et ualmindelig stort Antal vaseformede Kar, ialt 5. Selv naar Sættet af Kar i andre Grave er saa stort som her, er der sjældent mere end 2 eller 3 vaseformede Kar, og et af disse er gerne af forholdsvis beskeden Størrelse; derimod kan der i disse Grave til Gengæld være 2 bægerformede Lerkar, et Par mindre, krukkeformede Kar, eller en Skaal lidt større og fladere end den, der er anbragt inde i Fadet.

Ved Opstillingen af Karrene i Vejlbj-Graven har der altsaa været fulgt en tildels lidt anden Skik end ellers almindelig paa den Egn — mindre Afvigelser fra Hovedreglerne iagttages dog oftere ved de jydskke Lerkargrave. Bibeholdt er i Vejlbj-Graven, at der i det

sydvestre Hjørne er placeret et stort, vaseformet Kar, i det sydøstre Hjørne et Fad med Skaal indeni, og at Bæger og Kop har fulgt hinanden. Naar disse sidstnævnte to Smaakar laa indeni det meget store, vaseformede Kar, viser det næppe oprindelige Forhold. Ved Gravfærden er der sikkert blevet anbragt et Trælaag over det store, vaseformede Kar, og paa dette Laag er Bægeret, med Koppen liggende indeni Bægeret, blevet stillet. Da senere Karlaaget raadnede bort, og Jord ovenfra sivede ned i Graven, er Bægeret og Koppen faldne eller trykkede ned i det store, vaseformede Kar.

Fremdeles kan det, efter Iagttagelser mangfoldige andre Steder fra, udtales, at alle disse 10 Kar i Vejlby-Graven er Mad- og Drikkekar, henhørende til Sættet af finere Bordkar, og at flere af dem er stillet ned i Graven med Indhold af Fødevarer, snarest flydende Varer, til Brug for den Døde. Man har vel tænkt, at den Døde skulde gøre en lang Rejse til et Hinsides, under hvilken det var godt at have noget at tære af undervejs. Et klart Vidnesbyrd derom er ogsaa den Henlægning af Kødspiser i Lerkargravene, som ses hyppig at have fundet Sted. I flere Tilfælde, især i Lerkargrave fra Lisbjerg Sogn, var Menneskeskelettet trods de sytten-, atten-, nittenhundrede Aar, der siden er forløbne, endnu delvis velbevaret, og i disse Grave fandtes da ogsaa Knogler af Dyr, repræsenterende Fødevarer til den Døde; altid viste de sig at hidrøre af Okse, Svin eller Faar. Disse Kødspiser har i Lerkargravene stedse været lagt ved Gravenes Sydside, oftest lige ud for den Dødes Hoved eller Bryst — for at den Døde kunde lange ud efter dem. Og det er just af Hensyn til disse Kødspiser, at der er sket den forannævnte Afbrydelse i Karopstillingen i Graven, med een Gruppe Kar ved det sydvestre, en anden ved det sydøstre Hjørne. Naar der i Vejlby-Graven altsaa ogsaa var en saadan Afbrydelse i Opstillingen af Kar — det ca. 60 cm lange Tomrum langs Sydveggen — nær mod Sydvest, er dette selvsagt betinget af, at her har Pladsen været for Kødmoden. Den Døde har, efter hvad vi véd fra mangfoldige andre Lerkargrave, været

nedlagt i Gravens nordre Længdehalvdel, liggende paa Siden, med Hovedet i Vest, Ansigtet vendt i Syd og med Benene bøjede, Hælene noget optrukne mod Sædet. Afbrydelsen i Karopstillingen i Vejlbj-Graven faldt altsaa ligeledes ud for Ligets Hoved og Bryst. Ved dette Tomrum fandtes iøvrigt de stærkt opløste Dele af en ligerygget Jærnkniiv — en Kniiv til Søndereskæring af Kødmaden. Saadanne Kniive er hyppige i Lerkargravene, just med Beliggenhed dér, hvor Kødmaden har været anbragt.

I Vejlbj-Graven fandtes tillige ved dette Tomrum mellem Lerkargrupperne et lille Remspænde af Jærn samt en Ragekniiv af Jærn, dannet af en flad, tynd Jærnplade i Form som en Halvmaane, med lige Ryg og halvrundt Egparti. Dette er en i den ældre Jærnalder almindelig optrædende Type. Ragekniiven fortæller iøvrigt med Sikkerhed, at den her gravlagte har været en Mand.

I ringe Afstand nord for denne Grav er der i Vejlbjerg Banke tidligere fundet en noget lignende Grav, ogsaa aflangt firsidet, med stenhegnede Vægge — Nordvæggen ligeledes sværest sat —, og med haand- og hovedstore og endnu større Sten tætliggende i selve Gravrummet. De Lerkar, der har været her, er forlængst ganske knuste af de overliggende Stenes Tryk. Saavidt det forstaas, har dette ogsaa været en Lerkargrav.

De ganske faa Lerkargrave, Vejlbj Sogn endnu har ydet, tilhører det Afsnit af den ældre Jærnalder, som almindelig benævnes den romerske Jærnalder — ikke fordi Romerne har været heroppe i Danmark, men fordi Indflydelser fra den overlegne romerske Kultur paa forskellig Vis da gjorde sig stærkt gældende. I Tid svarer dette Afsnit til 1.—3. Aarhundrede efter Chr. F.

Fra den nærmest efterfølgende Periode — Folkevandringstiden kaldet — foreligger der fra Vejlbj Sogn ingensomhelst Minder. Med det ringe Antal Øldtidsminder, der i det hele kendes fra Sognet, er der forsaavidt intet mærkeligt heri. Men man kan ogsaa, om man vil, udlægge dette Forhold paa noget anden Vis, og betragte det som en Afspejling i det smaa af de

Forhold, som i det store er iagttaget ved mange omfangsrige nørrejydske Pladser med Lerkargrave, nemlig, at disse Pladser ikke har været benyttet efter den romerske Jernalders Ophør, medens der paa dem kan forekomme Grave fra den ældste Del af Jernalderen — den førromerske Periode —, mest i Skikkelse af Brandpletter, og tillige Grave fra Bronzealderens Slutning, især Urnegrave. Folkevandringstidsgrave træffes saa at sige aldrig indblandede mellem den romerske Jernalders Lerkargrave i Nørrejylland, selv ikke, hvor det dog drejer sig om saa overvættede store Gravpladser som i Nabosognet til Vejlby, Lisbjerg. Der er paa dette Punkt et Skel saa skarpt, at man fristes til at lade det være bestemt af mer end tilfældige Aarsager.

Hellerikke det efterromerske Jernaldersafsnit — 5.— 8. Aarhundrede efter Chr. F. — har for Vejlby Sogns Vedkommende efterladt sig nogetsomhelst Minde. Paa dette Punkt deler Sognet Vilkaar med store Dele af Nørrejylland. Og med Jernalderens sidste Afsnit, Vikingetiden, staar det ikke stort anderledes. Det eneste synlige Minde, Vejlby Sogn har at opvise fra den Tid, er Vejlby-Runestenen; men den bærer til Gengæld Vidne om, at der i Egnen her dengang maa have været i hvert Fald een fremragende Mand — thi det er væsentligst over saadanne, at Runesten synes at være rejste.

Vejlby-Runestenen har tidligere været Genstand for indgaaende Behandling i Ludv. F. A. Wimmers store Værk om de danske Runemindesmærker. Ikke desto mindre synes der endnu at være et og andet lille Forhold vedrørende den, som ikke før har været fremdraget eller som kræver ny Betragtning.

Stenen blev fundet sydvest for Vejlby, i Begyndelsen af 1640'erne. Ole Worm, Grundlæggeren af den runologiske Forskning i Danmark, udgav i 1643 sit epokegørende Arbejde: »Danicorum Monumentorum libri sex«, i hvilket han behandler alle de indtil da kendte ca. 140 danske og norske (og gullandske) Runemindesmærker.

Vejlby-Stenen er ikke med, thi det er først ved den Tid eller rettere kort forinden, at Worm fik Efterret-

ning om den gennem sin unge Ven, Laurids Bording, Søn af Raadmand Jens Bording i Aarhus, og født dér 10. Februar 1610. Efter at være bleven Student og en Tid at have været Hører paa Herlufsholm drog Bording sidst i 1630'erne udenlands som Præceptor for Tønne Juul til Taarupgaard. Det maa have været under et Ophold i sin Fødeby, at han erfarede om Vejlbj-Runestenen og gav Ole Worm Meddelelse om den. I et Brev fra Worm til Laurids Bording, skrevet i København den 11. Januar 1643, omtales Stenen¹⁾.

Worm optog Vejlbj-Stenen i sit Tillæg til Runeværket (*»Additamenta ad Monumenta Danica«*), der hverken bærer Trykkested eller -aar, men uden Tvivl udkom ca. 1650. Han bringer et Billede af Stenen, gengivet her som Fig. 11, og meddeler Stenens Indskrift saaledes:

Thurkil: risti: stin thansi: uftir: Tufa: mag: sin
 ɔ: Thorkil rejste denne Sten efter sin »Maag« (Fælle?)
 Tove.

Det er ganske interessant at fastslaa, at Worms Tydning af denne Runeindskrift næsten ganske falder sammen med den, som nye Tidens Autoriteter paa Runologiens Omraade giver. Kun i Stedet for Ordet Thurkil læser Wimmer Thuthkil (ɔ: Thjudkel), idet den tredie Rune er et *þ*, ikke, som Worm troede, et R.

Worm fortæller ogsaa om Vejlbj-Stenens Fremdragelse, der i Wimmers Gengivelse lyder saaledes, at den blev fundet »tæt ved« en Gravhøj, kaldet Grydhøj, paa Vejlbj Mark. Spørgsmaalet »tæt ved« eller »paa« en Høj er i arkæologisk Henseende af en vis Betydning, saa meget mere som det kun er et ringe Antal Runesten, der med Sikkerhed kan siges at have staaet paa Oldtids Gravhøje.

Læser man imidlertid Ole Worms Beretning om Fundet af Vejlbj-Stenen igennem — den er selvsagt skrevet paa Latin —, vil man ikke blive helt over-

¹⁾ Olai Wormii et ad eum doctorum virorum epistolæ, II (1751) S. 856.

tydet om Rigtigheden af Stedsangivelsen »tæt ved« Grydhøj; tværtimod.

I dansk Oversættelse lyder Teksten omtrent saaledes:

Paa Landsbyen Vejlbys Jorder laa forhen en Høj, kaldet Grydhøj, allerede næsten udjævnet af den Bonde, der ejer den omliggende Mark. Da Bonden brød her Jorden med Plov, stødte han paa en Sten og det med saa stor Kraft, at Plovjærnet sprang i Stykker. Ved at søge efter fandt han en stor Sten, dækket af Jord. For at den ikke igen skulde være i Vejen eller hindre Sæds Opvækst lod han ved laante Hjælpere Stenen opgrave.

Ordet »her« (»hic«) synes at maatte tolkes saaledes, at Stenen blev fundet paa (eller rettere i) selve Grydhøj. Et Spørgsmaal er det dog, om deraf kan sluttes, at Højen er samtidig med Runestenen; andetsteds fra vides, at en Runesten kan være opstillet paa en Høj fra en langt tidligere Del af Oldtiden.

Bonden lod derefter Stenen henflytte til sin Gaard og opstille ved Laden, og »der staar den endnu«, skriver Worm.

Kort Tid efter fattede Ole Worm imidlertid den Plan at søge flest mulig af de danske Runesten overflyttede til København for at sikre dem mod Ødelæggelse, og i 1652 udstedtes et Kongebrev til Lensmænd i Danmark om at foranledige indsendt snarest belejligt, til Opstilling paa Trinitatis Kirkegaard i København, et Antal Runesten (ialt nogle og treds). Blandt disse var ogsaa Vejlby-Stenen.

Bekendt er det imidlertid, at Resultatet af dette Skridt ikke kom til at staa i virkeligt Forhold til Kravene. To Aar efter Kongebrevets Udfærdigelse døde Ole Worm, og snart efter kom meget andet, som optog Sind og Tanke (Svenskekrigen etc.), saaledes at Planen kun i ringe Grad kom til Udførelse. Optegnelser af Peder Syv, fra 1685, viser, at der paa Trinitatis Kirkegaard dengang ialt kun forefandtes 11 Runesten. Blandt disse var Vejlby-Stenen ikke — forsaavidt et Held, som de fleste af Runestenene paa Trinitatis Kirkegaard forsvandt ved Københavns store Ildebrand i 1728, da ogsaa Trinitatis Kirke lagdes i Ruin.

Rigtignok forsvandt Vejlby-Stenen ligeledes senere fra sin Plads ved Bondegaardens Lade — uvist hvornaar og hvordan —, men for efter mange Aars Forløb, i 1859, at genfindes mellem en Del store Sten, der var optagne af Aarhus Havn.

I den Skikkelse, hvori Stenen i 1859 fandtes, er den ikke fuldstændig. Den nederste, indskriftløse Del er hugget fra, uvist hvornaar. Stenen er ifølge Wimmer nu 3' 7" høj, indtil 2' 8" bred og indtil 1' 1" tyk. Bredden og Tykkelsen svarer til Ole Worms Angivelser, men Højden sætter Worm til 5'. Næsten 1½ mangler altsaa nu forneden. Dette svarer ogsaa ret nøje til,

Fig. 11.

hvad man kan læse sig til ved at betragte Billedet af Runestenen hos Ole Worm (jvfr. Fig. 11 her).

Om Fundet i 1859 foreligger der et Brev fra 29. April 1859, stilet til J. J. A. Worsaae, Inspektør for de antikvariske Mindesmærker, og skrevet af den bekendte Geograf Edv. Erslev, der paa den Tid virkede som Adjunkt i Aarhus. Han skriver: »Det glæder mig at kunne meddele Dem, at der i disse Dage er sket et Fund af en Runesten. Imellem en Masse store Sten, som har ligget i Havnen (ifølge et her gaaende Sagn skulle de være bragt derhen fra Skaadebanken) og som i de sidste Aar er blevne tagne op, har Premierlieutenant [F. W. F.] Frederiksen af 3die Dragonregiment faaet Øje paa den nævnte Sten.« Erslev slutter med at udtale det Ønske, at Worsaaes Sommerrejse i den Anledning maa kunne gaa over Aarhus.

Faa Dage efter — d. 5. Maj 1859 — tilskreves der Worsaae et nyt Brev om Runestens-Fundet, denne

Gang af Vinhandler N. H. Fulling i Aarhus, et meget virksomt Medlem af den første Bestyrelse for det antikvariske Selskab i Aarhus. Brevet gaar væsentligst ud paa, at Fulling paa samme Oplagssted for Sten mener at have fundet en Sten, der udgør Runestenens Fodparti, idet han antager, at dette mangler. Da hans Formodning herom — som han selv skriver — kun fandt ringe Medhold, indrykkede han i en Aarhus Avis en Notits om Stenen, hvori han gør opmærksom paa, at Runesten efter hans Formening oprindelig maa have været betydelig større, »i det mindste 3^{1/2} Alen høj, ja maaske højere.« »Der staar«, skriver han, »endnu en Sten ved Havnen, som efter min ringe Formening er Foden til Runesten. Vel passer Brudtet ikke sammen med det paa den Sten, Runerne findes paa, men Formen nærmer sig Lighed dermed. Det kunde vel og have været Tilfælde, at Stenen først er slaaet over paa Skaade Banke, før den førtes hertil, og derefter den øverste Del [af Fodpartiets] igen et Stykke afslaaet ved Optagelsen af Havet eller ved andre svære Stens Nedstyrtnng. Det er altsaa kun Mellem-partiet, der mangler, for at hele Stenen engang kan henstilles til Beskuelse i sin vistnok tidligere imponante Skikkelse. At Fodstykkets Masse er ensartet med Runestenens, anser Indsenderen sig overbevist om.«

Herpaa svarede en anden interesseret Aarhusborger, Konsul J. M. Mørk, med en lille Avisartikel, i hvilken han finder det tvivlsomt, om Runesten har været overbrudt; i hvert Fald, skriver han, er Indskriften fuldstændig, og han forsøger saa en Tolkning af den.

Hverken Vinhandleren eller Konsulen anede imidlertid, at Stenen var identisk med den forlængst kendte, men senere forsvundne Runesten fra Vejlby. Men Vinhandleren skønnede rigtig ved at hævde, at Stenen oprindelig maatte have været højere. Han finder det uantageligt, at Runeindskriften kan have strakt sig helt ned til Stenens Underkant, idet Græs snart vilde vokse op over en Del af Indskriften, naar Stenen stod paa aaben Mark.

I Brevet til Worsaae giver han et lille Rids af, hvorledes Stenen vilde have set ud, øget nedadtil med det

af ham opdagede, formentlige Fodparti. Ridset viser imidlertid et meget stort, klumpet og tykt Fodparti, helt forskelligt fra det afsmalnende Endeparti, som Stenen ifølge Ole Worms Tegning — og selvsagt rigtige Tegning — før har haft. »Det skærpede Øje for Sammenligning af ydre sammehørende Form«, som Vinhandleren tiltroede sig at have, har i hvert Fald her narret ham.

Vinhandler Fulling kan ogsaa Historien om, at Stenene, mellem hvilke Dragonlieutenanten fandt Runestenen, stammer fra Skaadebakken i Holme Sogn straks syd for Aarhus. Om Vejlbj-Runestenen dog virkelig en Tid skulde være havnet her, lyder paa Forhaand ikke meget sandsynligt.

Efter at være genfundet henlaa Runestenen nogen Tid i Toldbodgaarden. Der blev da foreslaaet, at den, i hvert Fald midlertidig, skulde opstilles i Aarhus Domkirke. Mere fornuftigt blev den dog overladt til Oldsagsamlingen i Aarhus og har nu sin Plads i dette Museums Runehal.

Ved Siden af Runeindskriften har Stenen en indhugget Korsfigur. Denne ses ogsaa, om end gengivet noget anderledes, paa Tegningen hos Ole Worm. Her ses tillige, ovenfor Korset, Billedet af en Haand. Dette eksisterer ikke mere, idet et lille Stykke af Stenen her synes afskallet. Disse to Tegn har utvivlsomt intet med selve Indskriften at gøre.

Korset leder Tanken hen til den kristne Tid, medens Runeindskriften selv er fra Oldtidens sidste Dage. Vejlbj-Runestenen er saaledes en passende Afslutning for denne lille Redegørelse for Sognets Oldtidsminder.